Latvijas zinātņu, medicīnas un tehnikas vēstures izpēte pēdējos gados (2003–2005)

Jānis Stradiņš

Referāts Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas un Latvijas Medicīnas vēstures apvienības kopsapulcē 2006. gada 2. martā Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā. Publicējamā tekstā atspoguļotas arī dažas jaunākas norises (pēc 2006. gada marta).

Aizvadīti 3 gadi, kopš 2002. gada bijām pēdējoreiz visi sanākuši kopā, trīs darbu, guvumu un zaudējumu gadi. 1958. gadā dibinātā Latvijas Zinātņu vēstures asociācija (LZVA) pašreiz (2006. gada 1. janv.) apvieno 73 reģistrētus biedrus – dažādās dabzinātņu, inženierzinātņu, medicīnas vēstures jomās strādājošos. Asociācijai piekļaujas arī Latvijas Medicīnas vēstures apvienība ar 41 biedru. Starplaikā kopš pēdējās sanāksmes mūžībā aizgājuši LZVA biedri un atbalstītāji: akad. Emīlija Gudriniece, prof. Leonīds Niceckis, prof. Austrums Kļaviņš, Elga Vanaga un Leokadija Naķele, kā arī Medicīnas vēsturnieku apvienības biedri un atbalstītāji prof. Veronika Rozenbaha, Dr. Heinrihs Šneiders, muzeja speciālists Kārlis Visnoliņš (Viesītē), prof. Zeliķis Čerfass (Izraēlā), akadēmiķis Ilmārs Lazovskis, Dr. Jānis Velde, akad. Jūlijs Anšelevičs, Smiltenes slimnīcas galvenais ārsts Paula Stradiņa balvas laureāts Jānis Krūmāls, Medicīnas vēstures muzeja darbiniece Alvīne Ledaine, Dr. med. Arkādijs Hazanovs, Dr. Kārlis Arājs, Biruta Veidemane-Liepiņa, LZVA goda biedrs, LZA goda doktors Kārlis Ēriks Arons.

LZVA joprojām tradicionāli darbojas pie Latvijas Zinātņu akadēmijas, nav reģistrēta saskaņā ar jauno Biedrību un nodibinājumu likumu kā atsevišķa organizācija. LZVA vadītāju skaitā ir akad. J. Stradiņš (prezidents), viceprezidenti – docents, LZA goda doktors J. Klētnieks, prof. J. Štrauhmanis, akadēmiķis A. Vīksna, sekretārs – Dr. ing. I. Grosvalds. Asociācija darbojas vienotās Baltijas Zinātņu vēstures un filozofijas asociācijas (BZVFA) ietvaros (tās pašreizējais prezidents kopš 2003. gada oktobra ir prof. J. A. Krikštopaitis, viceprezidenti – Tartu Universitātes rektors prof. J. Āvikso, prof. J. Stradiņš un prof. R. Vihalems (zinātnes filozofija)). Baltijas Medicīnas vēstures asociācijas prezidents līdz savai pāragrai nāvei

bija P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja direktors Dr. K. Ē. Arons, viņa vietnieks – prof. J. Salaks. 2006. gada oktobrī Viļņā par BZVFA prezidentu nākamajam pilnvaru posmam (līdz 2008. gada oktobrim) ievēlēts J. Stradiņš, par Baltijas Medicīnas vēstures asociācijas prezidentu – J. Salaks. Citi Latvijas pārstāvji valdē ir arī J. Klētnieks, Dr. I. Vilks, Dr. A. Zigmunde.

Pārskata posmā par LZVA goda biedriem ievēlēti Dr. J. Jēkabsons, prof. J. Ločmelis, prof. J. Krištopaitis, prof. K. Sīlivask, prof. J. Stradiņš (ievēlēti 2002), doc. K. Ē. Arons (2003). Bez dabas zinātniekiem, mediķiem, inženierzinātniekiem, lauksaimniecības zinātniekiem – vēstures amatieriem Latvijas zinātnes, medicīnas un tehnoloģijas vēstures problēmas pēti arī profesionāli vēsturnieki, humanitāro un sociālo zinātņu pārstāvji, muzeju darbinieki un novadpētnieki, kas darbojas gk. ārpus LZVA ietvariem, taču arī devuši svarīgu pienesumu Latvijas zinātņu pagātnes izpētē. Tādēļ pārskatu tveršu ne tikai kā asociācijas biedru darbības apskatu, bet plašāk – arī kā pārskatu par būtiskāko, kas paveikts zinātņu vēstures jomā Latvijā vispār aizvadītajos gados.

Pārskata periodā ievērojamākais notikums ir bijusi 21. Starptautiskā Baltijas zinātņu vēstures konference Rīgā (2003. gada 13.–15. oktobrī), viens no plašākajiem un daudzpusīgākajiem šāda veida saietiem, ar 2 plenārsēdēm un 11 sekcijām (piedalījās 400–500 referentu un klausītāju no 12 valstīm).

Zinātņu vēstures un muzejniecības sekcijas nu jau regulāri darbojas Rīgas Tehniskās universitātes (44.–47.) starptautiskajās konferencēs (2003., 2004., 2005. gada, 2006. g. oktobrī) un Latvijas Universitātes tradicionālajās janvāra–februāra (61.–64.) zinātniskajās konferencēs (2003.–2006. gada), tātad Latvijas zinātņu vēsturnieki pulcējas divreiz gadā. Ir iedibinājusies tradīcija nozīmīgākos konferencēs ziņotus pētījumus izdot attiecīgajos LU un RTU regulārajos rakstu krājumos, kuri kopš 2001.–2002. gada būtībā turpina 1992. gadā pārtraukto “Acta Historiae Scientiarum Baltica” izdošanu.

Zinātnes vēstures tematika lielākā vai mazākā mērā ir tikusi iekļauta arī dažāda profila zinātniskajos forumos, kas pārskata posmā notikuši Latvijā, proti, Latviešu ārstu kongresā (2005. gada jūnijā, akad. I. Lazovska piemiņas sēde), I Letonikas kongresā (2005. gada oktobrī, akad. J. Stradiņa ievadlekcija par letonistikas vēsturi), tradicionālajās Baltijas valstu augstskolu matemātikas pasniedzēju konferencēs “Matemātikas mācīšana: vēsture un perspektīvas” (Dr. J. Dambītis, *mag.* I. Heniņa – Tallinā, 2003; Šauļos – 2003; Liepājā – 2004), Latvijas Fizikas biedrības 8. konferencē (2003, Jelgavā) un LU Cietvielu fizikas institūta 25 gadu jubilejas konferencē (2003, J. Jansons), Latvijas Matemātikas konferencē (2004. gada Daugavpilī, J. Dambītis, I. Heniņa), autoritatīvajā Starptautiskajā Ķīmiju simpozijā *Balticum Organicum Syntheticum (BOS)* – 2004, (27. jūnijā–1. jūlijā, Rīgā, J. Stradiņa ievadreferāts), Dermatovenerologu asociācijas 15. kongresā (Rīga, 2003), Skandināvijas un Baltijas valstu neiroķirurģu 1. kongresā (Rīga, 2003, – abos A. Vīksna), ļoti daudzveidīgajos Medicīnas vēstures muzeja sarīkumos. Plaša izvērtās Latvijas ZA sēde kopā ar P. Stradiņa Medicīnas vēstures

muzeju un Valsts mākslas muzeju 2003. gada 4. aprīlī sakarā ar Sanktpēterburgas dibināšanas 300 gadiem – “Pēterburga un Latvija kultūrvēsturisko sakaru skatījumā” (referentu skaitā – J. Stradiņš, A. Vīksna, K. Ē. Arons, H. Guļevskis, I. Grosvalds, Ē. Mugurevičs, Igaunijas profesors R. Pullats u.c.).

Kā viens no vienīgākajiem pasākumiem minams 2006. gada 23.–26. augustā sarīkotais 13. Eiropas Medicīnas vēstures muzeju kongress Rīgā, pirmais šāda veida pasākums Austrumeiropā. Tas notika pēc Latvijas medicīnas vēsturnieku delegācijas daudzkārtējas piedalīšanās iepriekšējos šāda veida kongresos (Parīzē, Porto, Vīnē u.c.). Kongresa patroni bija AS “Grindex” valdes priekšsēdētājs Valdis Jākobsons, Veselības ministrs Gundars Bērziņš un LZA Senāta priekšsēdētājs Jānis Stradiņš.

Pieminami arī tradicionālie Paula Valdena organiskās ķīmijas simpoziji (3. simp. – 2003, 4. simp. – 2005) un Latvijas zinātnes klasiķiem veltītie lasījumi, piem., M. E. Straumaņa un A. Ieviņa lasījumi (2003), P. Stradiņa 41.–43. piemiņas lasījumi (prof. J. Vētras akadēmiskā lekcija 2003. gadā, prof. A. Bļugera lekcija 2004. gadā, LZA goda loc. V. Jākobsona lekcija 2005. gadā, prof. A. Skaģera lekcija 2006. gadā), akad. E. Gudrinieces piemiņas lasījumi (2005), Latvijas aviācijas pioniera K. Irbīša simtgades konference LZA (2004). Ķīmijas vēstures muzejā notika divu emigrācijā mirušu ievērojamu Latvijas ķīmiķu – Bruno Jirgenzona un Alfreda Tauriņa piemiņas kolokviji u.c.

Varakļānos 2003. gada maijā notika LZA izbraukuma sēde, veltīta izcilā poļu dabaspētnieka un valstsvīra grāfa Mihala Borha 300 gadu jubilejai (referēja Ē. Mugurevičs, J. Stradiņš u.c.). Ik gadus tiek rīkoti arī pirmā latviešu izcelsmes dabas zinātnieka, ķīmiķa, farmaceita un ārsta profesora Dāvida Hieronīma Grindeļa (1776–1836) piemiņas pasākumi, ko akciju sabiedrība “Grindex” aizsāka 1995. gadā. Ik gadus 9. oktobrī tiek atzīmēta Grindeļa diena, kad pasniedz D. H. Grindeļa medaļas, saistot šo ceremoniju ar akadēmisko lekciju un svinīgu sarīkojumu. 2003. gadā Grindeļa dienā noklausījās A. Vīksnas lekciju par farmaceitu biedrībām Latvijā (sakarā ar Grindeļa dibinātās Rīgas Ķīmijas un farmācijas biedrības 200 gadiem), 2004. gadā – medaļas saņēma akad. R. Valtera, 2005. gadā – medaļas saņēma LZA korespondētājloc. P. Trapenciera lekciju. Līdz 2006. gada oktobrim Grindeļa medaļas saņēmuši 100 cilvēki; medaļu saņēma 2000. gadā nodibinājuši Grindeļa brālību (2005. gadā oficiāli pārreģistrēta organizācija), kas rīko diskusijas par augstāko medicīnas un farmācijas izglītību, aptieku vēsturi Latvijā, Rīgas balzama problēmām u. tml. Pēdējos gados Grindeļa brālība vienlaikus kļuvusi par Farmācijas muzeja draugu klubu. 2003. gadā muzejā sarīkota interesanta izstāde par farmācijas preparātu ražošanu Latvijā pēdējo 50 gadu laikā, muzejam nodots akadēmiķa S. Hillera arhīvs un materiāli no kādreizējā S. Hillera muzeja Organiskās sintēzes institūtā. Atzīmējama arī 2003. gadā sarīkotā izstāde par Grindeļa Ķīmiski farmaceitiskās biedrības 200 gadiem Medicīnas vēstures muzejā, kur pirmoreiz demonstrēti unikāli arhīvu materiāli par šīs vecākās profesionālās un zinātniskās biedrības vēsturi. Latvijas Farmakoloģijas

biedrība savukārt iedibinājusi latviešu cilmes farmakologa Osvalda Šmīdeberga medaļu, ko pasniedz šīs biedrības goda biedriem (2005. gadā šo medaļu saņēmis J. Stradiņš).

Joprojām ik gadus rīko J. Endzelīna piemiņai veltītas konferences (februārī) un Krišjāņa Barona konferences (oktobrī). 2003. gadu LZA pasludināja par Kārļa Mīlenbaha gadu sakarā ar latviešu valodniecības celmlauzi 150. dzimšanas dienu, sarīkojot vairākus pasākumus Rīgā un Kandavā, tiek risināta iecere izveidot K. Mīlenbaha un J. Endzelīna pieminekli Rīgas centrā. Vērienīga bija arī E. Dunsdorfa 100 gadu atzīmēšana Rīgā un Saldū, atklājot gan E. Dunsdorfa kapa pieminekli, gan piemiņas plāksni Saldū un izdodot grāmatu "Saldenieks pasaules tālēs" (2004).

Ļoti daudzveidīgs un saturā bagāts ir 2003.–2005. gada iznākušo grāmatu klāsts, kas veltīts zinātņu vēsturei. Apjomīgākais un, mūsūprāt, nozīmīgākais ir izdevums "Augstākās tehniskās izglītības vēsture Latvijā, 2. daļa. Tehniskās fakultātes Latvijas Universitātē, Rīgas Universitātē, Latvijas Valsts universitātē 1919–1958." (I. Knēts, J. Stradiņš, J. Briedis, I. Grosvalds, H. Guļevskis, J. Klētnieks, A. Zigmunde. Rīga: RTU, 2004. 543 lpp.; tiek veidota trešā daļa J. Brieža vadībā), tāpat "Veterinārmedicīnas augstākā izglītība Latvijā, 1919–2004" (Jelgava, 2004. 511 lpp.), par ko galvenajam autoram Gunāram Preinbergam piešķirts LZA vēstures goda doktora grāds. Atzīmējami arī rakstu krājumi, kas iznākuši sakarā ar Latvijas Universitātes 85 gadu jubileju (Latvijas Universitātes Raksti. Jubilejas izdevums. LU 85. Rīga: LU, 2004. 319 lpp., u.c., arī vērtīgi bibliogrāfiski rādītāji) un I. Grosvalda, U. Alkšņa, I. Meirovica, A. Rupļa grāmata "Ķīmija Latvijas Universitātē, 1919–1944" (Rīga, 2005. 166 lpp.).

Zinātņu vēsturei un muzejniecībai veltīti LU Rakstu 653. sēj., (2003, 286 lpp.), 661. sēj. (2004, 194 lpp.), 684. sēj. (2005, 190 lpp.), tiek veidots arī kārtējais sējums. Tāpat zinātņu un augstskolu vēstures tematika dominē Rīgas Tehniskās Universitātes Zinātnisko rakstu 8. sērijā (3. sēj., 2003, 130 lpp.; 5. sēj., 2004, 143 lpp.; 7. sēj., 2005, 122 lpp.; 9. sēj., 2006, 166 lpp.). Latvijas Universitātes atjaunotās Ķīmijas fakultātes 40 gadu jubilejai veltīts krājums "LU Ķīmijas fakultātei 40" (Rīga, 2004, 87 lpp.).

Iznākušas grāmatas par ievērojamiem zinātniekiem: "Gustavs Vanags un organiskā ķīmija Latvijā" (J. Stradiņa redakcijā. Rīga, 2005. 212 lpp.), "Vīrs vietā. Atmiņu krājums par Ilmāru Lazovski" (V. Pīrāga un J. Liepiņa red. Rīga, 2005. 289 lpp.), J. Jansona grāmata par fizikas profesoru Fr. Gulbi (Rīga, 2006. 127 lpp.), grāmata par terapeitu akad. J. Anšeleviču "Cilvēkiem veltīts mūžs" (latviešu un krievu valodā, sast. A. Bļugers. Rīga, 2006). Šai kategorijai daļēji var pieskaitīt monumentālās prof. Kristapa Rudziša latīņu-latviešu medicīnas terminu vārdnīcu "Terminologia Medica" 2003.–2005. gadā pārstrādāto un papildināto izdevumu (Rīga, 2005. 1359 lpp. Ar ievadrakstiem par K. Rudzīti. Izdevis pazīstamais uzņēmējs I. Strautiņš). Izdota neliela fizika prof. J. Eidusa atmiņu grāmata "Pagājība. Atskats un vērtējumi" (Rīga, 2004. 168 lpp.) un prof. I. Lazovska

publicistikas izlase "Kamēr vēl" (Rīga, 2005. 448 lpp., A. Vīksnas un M. Plaviņa sastādījumā). Savdabīgs ķīmiķu paaudzes portrets (1953.–1958. gada LVU Ķīmijas fakultātes studiju grupas atmiņas) sniegts grāmatā "Ķīmiķu simfonija", ko sastādījis Jānis Freimanis (Rīga, 2004. 248 lpp.). Pieminama arī Z. Frīdes grāmata "Latvis. Gothards Fridrihs Stenders" (Rīga, 2003. 299 lpp., LZA V. Plūdoņa balva).

Medicīnas vēstures jomā izceļamas J. Salaka grāmata "Justs Kristiāns fon Loders" (Rīga, 2003. 324 lpp.) un A. Vīksnas grāmata "Latgales ārsti un ārstniecība, 1772–1918" (Rīga, 2004. 212 lpp.), D. un M. Baltiņu grāmata "Vēža apkarošana Latvijā" (Rīga, 2004. 192 lpp.), kā arī A. Vīksnas rādītāji par Latvijas medicīnas jubilejām un zinātniekiem. Dzīvi uzrakstīta latviešu mediķa Kārļa Arāja, J. Prīmaņa balvas pirmā laureāta, atmiņu grāmata "Latviešu kauli ... Atmiņas par Anatomikumu un antropoloģijas ziedu laikiem Latvijā" (Rīga, 2005. 279 lpp.). Ar paliekamu vērtību, latviešu zinātniskajā literatūrā pirmreizēja, ir arī grāmata "Hipokratiskie raksti" (Rīga, 2003. 450 lpp.), ko sastādījušas, tekstus no sengrieķu valodas tulkojušas A. Gaile un A. van Hofa. Farmācijas vēstures jomā atzīmējama doc. Ventas Šidlovskas un līdzautoru grāmata "Senās Rīgas aptiekas" (Rīga, 2005. 192 lpp.).

2004. gada iznākusi ķirurga akadēmiķa Viktora Kalnbērza vēsturiski dokumentāla grāmata "Operējošs ķirurgs. 20. gadsimta otrā puse" (ārsta Pētera Apiņa pierakstā un literāriskā apstrādājumā. Rīga, 2004. 303 lpp.) Neilgi pirms tam veidots privāts akadēmiķa Viktora Kalnbērza muzejs (Baltezerā) un 2003. gada 27. novembrī parakstīta LZA, Akadēmiķa V. Kalnbērza muzeja un P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja (J. Stradiņš, V. Kalnbērzs un K. Ē. Arons) vienošanās par sadarbību šī muzeja eksponātu vākšanā un saglabāšanā, pastāvīgas ekspozīcijas un izstāžu rīkošanā.

Tehnikas vēsturei veltīts J. Klētnieka un R. Salcēviča albums "Tilti Latvijā" (Rīga, 2004), J. Ločmeļa grāmatas par telekomunikāciju un telekomunikāciju speciālistiem (Telekomunikāciju vēsture III, Rīga, 2005. 450 lpp.; Telekomunikāciju speciālisti, III, Rīga, 2005. 208 lpp.; VEF – mans liktenis, Rīga, 2005. 107 lpp.; Viss mans mūžs, Rīga, 2005. 94 lpp.). A. Biedriņa redakcijā izdota grāmata (latviešu un angļu valodā) par industriālā mantojuma problēmām, resp., Rīgā 2002. gada notikušās starptautiskās konferences rakstu krājums "Industriālais mantojums modernā pilsētvidē" (2003). Tāpat daļēji šai jomai pieslienās grāmatas par Rīgas Centrālirtgu (Ē. Hānbergs, Rīga, 2005), Rīgas autoostu (Rīga, 2004), par gāzi Latvijā (1862–2002) (Rīga, 2003), Ķeguma hidroelektrostaciju (Rīga, 2004) un līdzīga rakstura darbi. Vērtīgas grāmatas tapušas par Latvijas arhitektūras un mākslas vēsturi (J. Krastiņš, I. Strautmanis, O. Spārītis u.c.), par Latvijas baznīcu un piļu vēsturi, ieskaitot Latvijas 12. gs.–17. gs. vācu piļu leksikonu (A. Caune, I. Ose, Rīga, 2004), bet šo grāmatu aplūkojums aizvestu ārpus zinātnes vēstures jomas, tāpat kā samērā daudzie vērtīgie fakti apkopojumi par dažādu Latvijas skolu, slimnīcu pagātni. Taču visai uzteicama laikmeta iezīme ir tā, ka šādi apkopojumi sāk parādīties arvien biežāk, saglabājot vēstures faktus par konkrētām iestādēm.

Turpina iznākt starptautisku ievēribu guvušais Medicīnas vēstures muzeja un Rīgas Stradiņa universitātes Medicīnas vēstures institūta rakstu krājums "Acta Medico-Historica Rigensia": 6. sējums iznāca 2002. gadā (398 lpp.), bet 7. sējums 2005. gadā (445 lpp.) – veltīts ilggadējā Medicīnas vēsture muzeja direktora doc. K. Ē. Arona piemiņai. Tiek veidots 8. sējums sakarā ar MVM 50 gadu jubileju. Krājuma raksti – latviešu, vācu, angļu, krievu valodā. Rakstus par zinātņu vēsturi tradicionāli turpina publicēt *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis* (A un B daļa), *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, *Latvijas Vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, *Latvijas Ķīmijas Žurnāls*, vairāk populārzinātniskā rakursā – *Zinātnes Vēstnesis*, *Energija un Pasaule*, *Terra*, *Zvaigžņotā Debess*, *Dabas un vēstures kalendārs*, *Universitātes Avīze*, *Jaunais Inženieris*, arī *Universitas*. Diemžēl *Latvijas Vēstnesis*, kas līdz 2005. gadam publicēja plašākus rakstus, arī zinātņu vēsturē, sakarā ar laikraksta taktikas maiņu publicē vairs lielākoties konspektīvākas informācijas, gk. par zinātnes aktualitātēm. Populārzinātniski raksti par Latvijas zinātņu vēsturi šad tad parādās arī citos vispārēja rakstura krājumos, tomēr reti.

Līdz 2005. gada beigām izdoti V. Belokoņa "Latvijas Enciklopēdijas" 3 sējumi (līdz šķirklim LATV), kur rodams arī materiāls par Latvijas zinātni un zinātniekiem, tāpat 2005. gadā klajā nākusi Lielā Latvijas Enciklopēdija (ar sadaļu par zinātni). P. Apinis izdevis biogrāfiska rakstura izdevumu "Izcilas ebreju personības Latvijā" (2003, latviešu, angļu un krievu valodā) un sastādījis grāmatu "100 Latvijas personības" (2006), kur personu izvēle balstās uz "Latvijas Avīzes" 2004. gadā veiktās tautas aptaujas datiem, iekļaujot arī zinātniekus, tiesa, nedaudzus (kas nav īpaši laba liecība par zinātnes popularitāti sabiedrībā). Sakarā ar NATO sammitu Rīgā iznācis arī grāmatas izdevums angļu valodā, ar nedaudz mainītu personu loku (vairāk starptautisku ievēribu guvušu zinātnieku).

Zinātniecības jomā jāatzīmē triju Baltijas valstu autoru kopdarbs – J. Kristapsona, H. Martinsones un I. Dagites grāmata "Baltic R&D System in Transition", ko angļu valodā izdeva "Zinātne" 2003. gada rudenī. Grāmatā analizēta zinātnes situācija Igaunijā, Latvijā un Lietuvā no 1988. līdz 2003. gadam, kopējais un atšķirīgais zinātnes transformācijā, un izteiktas dažas nākotnes prognozes. Grāmatas izdošanu veicināja Zviedrijas vēstnieks Latvijā LZA Ārzemju loceklis A. Odāls (*Adahl*), Latvijas ZA un Zviedrijas fondi. J. Kristapsons un viņa vadītā zinātniecības grupa veido datu bāzi par Latvijas zinātniekiem un izgudrotājiem, pēta inovāciju politiku Latvijā. Pēc LZA ierosmes minifotoaparāta *VEF Minox* izgudrotāja Valtera Capa piemiņai 2004. gadā iedibināta LZA un Patentu valdes Valtera Capa balva, ko piešķir labākajiem Latvijas izgudrotājiem reizi divos gados (tā pirmoreiz piešķirta 2005. gadā V. Capa simtgades reizē B. Joffēm (ASV) un R. Kalniņam). P. Korsaks beidz veidot grāmatu par V. Capu.

2004. gadā iedibināta arī akadēmiķa Solomona Hillera balva par izcilu veikumu biomedicinā un jaunu medicīnas preparātu izstrādi, ko piešķir LZA kopā ar AS "Grindex" (2004. gadā tā piešķirta akad. I. Kalviņam, 2006. gadā – akad. E. Grēnam). 2005. gadā pirmoreiz piešķirta arī agrāk iedibinātā LZA Pīrsa Bola

balva matemātikā (A. Buiķim) un 2006. gadā – LZA Teodora Celma balva (M. Kūlei), bet Marģera Skujenieka balva jau 2004. gadā piešķirta akad. P. Zvidriņam. Šo balvu iedibināšana un pasniegšana arī ir tradīciju uzturēšana un cieņas apliecinājums priekšgājējiem. Tas ierakstīts LZA statūtos, un ikgadējās LZA Gadagrāmatās atspoguļota arī zinātnisko tradīciju uzturēšana un izkopšana.

2005. gadā ZA Rudens pilnsapulcē tika iztirzāts LZA priekšteces – Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības (1815–1939) devums zinātnē un latviešu identitātes veidošanā (J. Stradiņa lekcija), bet divās ZA Senāta sēdēs – 2006. gada janvārī un 2006. gada februārī atzīmēti attiecīgi 70 gadi, kopš K. Ulmanis “Likumā par Latvijas vēstures institūtu” (1936. gada 14. janvārī) deklarēja nodomu dibināt Latvijas zinātņu akadēmiju, un 60 gadi, kopš 1946. gada 14. februārī notika pirmā Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas pilnsapulce. 2006. gada 14. februārī pēc Senāta sēdes notika arī simboliska Raiņa balvas pasniegšana LZA goda loceklim Andrejam Eglītim, kurš pēc divām nedēļām aizgāja mūžībā. Attiecīgie referāti paplašināti par zinātniskām publikācijām (*Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2006, Nr. 3–4; *LZA Vēstis*, 2006, Nr. 1–2; *Akadēmiskā Dzīve*, 2006, Nr. 43).

2003. gadā LZA Paula Lejiņa balvu saņēmis R. Baltakmens, gk. pateicoties viņa interesantajam pētījumam par zirgiem Latvijā; LZA un SIA “Lattелеkom” balvu 2005. gadā saņēmis RTU emeritētais prof. G. Raņķis par mūža veikumu radioinženierijā un teicamo grāmatu “Zinātne kultūras vēsturē”. LZA un “Grindex” balvu un Baltijas Zinātņu akadēmiju kopējo medaļu 2003. gadā saņēmis Dr. J. Kristapsons. Rīgas 800 gadu jubilejas izskaņā, 2001. gadā LZA kopā ar Rīgas Domi un Biznesa augstskolu “Turība” iedibināja Rīgas balvu, par nozīmīgāko zinātnisko pētījumu Rīgas vēsturē un kultūrvēsturē. Balva pirmoreiz piešķirta 2002. gada nogalē, bet pēc tam tā pasniegta ik gadus novembrī krāšņā ceremonijā. Citu starpā, 2002.–2003. gadā to saņēmuši arhitektūras vēsturnieks akad. J. Krastiņš, Rīgas vēsturnieks un arheologs akad. A. Caune, mākslas vēsturnieks akad. O. Spārītis un grāmatniecības vēsturnieks O. Zanders. 2004. gadā balva piešķirta J. Stradiņam par darbu ciklu “Rīga pasaules zinātņu vēsturē” un Rīgas kultūrvēsturisko tradīciju izkopšanu, bet 2005. gadā to saņēmusi Valsts prezidente akad. V. Viķe-Freiberga, arhitektūras vēsturnieks, LZA goda doktors A. Holcmanis un arī mecenāts, “ITERA Latvija” prezidents J. Savickis, kas sponsorējis pieminekļu uzstādīšanu Rīgas zinātniekiem. Starp citu, ar J. Savicka finansiālu atbalstu tapusi arī piemiņas zīme pašai Rīgas balvai – lidojoša kaija virs pilsētas torņa, kas uzstādīta 2005. gada jūnijā Kanālmalas apstādījumos, iepretī Rīgas pilsētas 1. ģimnāzijas ēkai. 2006. gadā kā otrs mecenāts Rīgas balvu saņēmis firmas “Grindex” valdes priekšsēdētājs Valdis Jākobsons par zinātnes mecenātismu un Rīgas farmācijas tradīciju izkopšanu.

2003. gada oktobrī pie tagadējās LU Bioloģijas fakultātes (bij. RPI Ķīmijas nodaļas) ēkas tika atklāts piemineklis izcilajam ķīmiķim Paulam Valdenam (to veidojis A. Vārpa), bet 2005. gada novembrī – piemiņas zīme raķešbūves un astronautikas celmlauzim Frīdriham Canderam līdzās viņa piederīgo atdusas vietai

Rīgas Lielajos kapos (tēlnieks I. Ranka; pie pieminekļa simboliski guldīta urna ar zemi no F. Candra atdusas vietas Kislovodskas kapsētā). Abu šo piemiņas zīmju izveidošanu sponsorējis J. Savickis, bet Candra piemiņas zīmei līdzekļus atvēlējusi arī izgudrotāja māsa meita Juta Sintenis (Francijā), tāpat RTU un LZA. 2004. gadā atklāta piemiņas zīme fiziķim akadēmiķim Edgaram Imantam Siliņam (tēlnieki Z. un J. Rapas) iepretī Fizikālās enerģētikas institūtam, kur viņš strādājis. Rīgas Meža kapos 2003. gadā uzstādīts piemineklis izcilajam folkloristam un valodniekam prof. Pēterim Šmitam (autors Indulis Ranka), bet Raiņa kapos uzstādīts piemineklis pazīstamajam tautsaimniekam un vēsturniekam LZA goda loceklim Edgaram Dunsdorffam. Indulis Ranka veidojis arī īpatnēju kapa pieminekli (dzirnakmens veidā) Latvijas akadēmiskās ķirurģijas pamatlicējam prof. Jēkabam Alksnī un viņa dzimtai (arī znotam E. Liepiņam, P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja galvenajam fondu glabātājam) I Meža kapos. Piemiņas zīmju iniciēšanai daudz darījis Oļģerts Auns, kurš arī izveidojis pazīstamu personu apbedījumu vietu rādītāju I un II Meža kapos, Raiņa kapos un citur. Lielo kapu izkopšanu savukārt uzņēmis arh. Eižens Upmanis, kurš veido apbedījumu katalogu grāmatas veidā (ir iecerēts atjaunot vairāku ievērojamu Rīgas zinātnieku kapu pieminekļus vai arī iezīmēt to piemiņas vietas kapos). Jau 2006. gadā atjaunots ievērojamā ķīmiķa prof. V. Fišera kapa piemineklis Lielajos kapos (arī ar J. Savicka atbalstu).

Pārskata laikā atklātas piemiņas plāksnes arī pirmajam LPSR ZA prezidentam Paulim Lejiņam pie nama Alberta ielā (2003), 18. gs. Rīgas ārstam un muzeja dibinātājam Nikolajam Himzelim (2003), pirmajam cilvēka pilotētajam lidojumam ar gaisa balonu Latvijas teritorijā (1804), ko veicis beļģu aeronauts profesors E. G. Robertsons (Rīgas Citadelē, 2005. gadā, tēlnieks K. Gulbis, kompozīcija "Kāpnes uz debesīm"). 2005. gadā P. Stradiņa Universitātes klīniskajā slimnīcā, Terapijas klīnikas telpās atklāts akad. I. Lazovska krūšutēls. 2004. gadā uzstādīta koka tēlnieku brāļu Rūrānu veidota piemiņas zīme Vecajam un Jaunajam Stenderam vietā, kur viņu laikā atradusies Sunākstes baznīca (pie Viesītes–Vārnavas ceļa pagrieziena), bet 2006. gadā – Rūrānu veidota piemiņas zīme Viesītes 20. gs. mediķiem pie P. Stradiņa vecāku mājām "Saulgozēm". Jau 2002. gadā Stopiņu pagastā pie Sauriešu slimnīcas ("Upeslejām") atklāta piemiņas zīme 16. gs. Rīgas mediķim un astrologam Zaharijam Stopijam ar viņa ģerboni (tēln. U. Sterģis). Pie t.s. Ostvalda kanāla 2003. gadā izveidota piemiņas zīme mežsaimniecības ekonomikas lietpratējam, Rīgas virsmežzinim, vēlāk LU profesoram Eiženam Ostvaldam, tāpat Ķemeros uzstādīta piemiņas zīme ievērojamam balneologam prof. A. Lozinskim. LZA Augstceltnes ēkai 2003. gada 13. septembrī tika piešķirts Eiropas kultūras mantojuma karogs, ko toreizējam LZA prezidentam J. Stradiņam pasniedza Eiropas Padomes kultūras direktorāta vadītājs prof. H. M. Ballesters (Spānija).

Andris Biedriņš ir vadījis Latvijas Industriālā mantojuma fondu, kura pamataktivitāte pēdējos gados (2003–2006) bija dalība ES projekta *Steam.Rail.net* īstenošanā, veikta šaursliežu dzelzceļa tvaika lokomotīves KČ-4-332 restaurēšana

un sāka tās ekspluatācija Gulbenes–Alūksnes dzelzceļa līnijā, izveidota mājas lapa internetā www.banitis.lv, klajā laists grāmatas “Vidzemes bānītis” 2. izdevums un bukleti vairākās valodās. Minētais Eiropas Savienības finansējums (1 495 000 eiro) paredzēts, lai restaurētu šaursliežu tvaika lokomotīves sešās Eiropas valstīs (Griekijā, Lielbritānijā, Nīderlandē, Spānijā, Francijā un Latvijā). Industriālā mantojuma fonda interešu lokā bijuši arī jautājumi par Andrejsalas spēkstacijas saglabāšanu (tehnikas vēstures muzeja iekārtošana, A. Vegners), Līgatnes papīrfabrikas arhitektonisko izpēti, Langes kuģubūvētavas ēku izpēti Rīgā, Ciravas un Raunas ūdensdzirnavu saglabāšanu, pieminekļa statusa atjaunošana vairākām bākām, Daugavgrīvas Komēforta izpēti un priekšlikumu sagatavošana tā saglabāšanai un izmantošanai. Turpināta sadarbība ar Zviedriju doktorantūras studentu industriālā mantojuma kursu organizēšanā Latvijā, kurā piedalās arī RTU (Anita Anteniške). Latvijā, arī provincē ir daudz tehnikas, mežu, lauksaimniecības, militārās tehnikas mazmuzeju, pieminēsim kaut vai Dzelzceļa muzeju, Liepājas karaostas muzeju u.c.

Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka līdzīgi Mālpils Meliorācijas muzejam 2004. gadā faktiski likvidēts astronomijas vēstures muzejs kādreizējā Canderu dzimtas mājā pie Zasulauka pēc šī īpašuma privatizēšanas (panākta vienošanās ar jauno īpašnieku par F. Canderu memoriālas telpas saglabāšanu). Pozitīvi vērtējams arī fakts, ka I. Vilkam izdevies daļu ekspozīcijas izvietot LU vecajā ēkā, koridorā pie LU Astronomijas institūta telpām, ēkā, kur savulaik mācījies F. Canders. Jācer, ka slavenā izgudrotāja piemiņa arī turpmāk tiks saglabāta viņa dzimtajā pilsētā.

Grūti sniegt pilnīgu pārskatu par devumu, ko pārskata laikā veicis katrs Zinātņu vēstures asociācijas biedrs. No sniegtajām atskaitēm izriet, ka tas, bez šaubām, ir daudzveidīgs, gk. saistīts ar vietējo zinātnes centru vēsturi. Par publicētajām grāmatām jau runājām. Prof. J. Ločmelis bez iepriekš minētajām grāmatām sniedzis arī vairāku telefona centrāļu vēstures aplūkojumu 100 gadu garumā (Ventspils, Jēkabpils, Majori), pētījis Latvijas vājstrāvas nozares inženierus (1894–1950) un zinātniskās pētniecības darbu telekomunikācijas nozarē (1945–1990). Bagāts bijis doc. J. Klētnieka veikums, kas aptver ne tikai daudzas publikācijas par RPI vēsturi, mērniecības izglītību Latvijā (izveidota arī mērniecības ekspozīcija), par prof. A. Tramdaha inženierzinātnieka darbību u. c. Plašas sabiedrības ievēribu izpelņījusies J. Klētnieka līdzdalība Latvijas ekspedīcijās Ēģiptes faraonu piramīdu un tempļu izpētē un to fotogrammetriskā dokumentēšanā. Par izcilo veikumu 2005. gadā J. Klētniekam piešķirts LZA goda doktora grāds, bet 2006. gadā viņš apbalvots ar Atzinības krustu. Fizikas vēsturnieks J. Jansons sniedzis pārskatu par LU pirmās paaudzes fiziķiem, par fiziku Latvijā neatkarības un okupācijas laikā, par prof. F. Gulbi un E. Krauliņu, I. Heniņu – par matemātiķiem prof. J. Vitolu, G. Engeli, J. Dambītis – par prof. I. Strazdiņu un E. Grinbergu (LZP projekts 01.0390 Latvijas matemātikas un fizikas vēsture). H. Guļevskis vairākās publikācijās atsedzis LU Mehānikas fakultātes un RTU Transporta un mašīnzinību fakultātes vēsturi, prof. J. Štrauhmanis devis darbus

par kartogrāfijas, ostu un ūdensceļu vēsturi, par kartogrāfijas vietu zinātnē un sabiedrībā, izpētījis Kartogrāfijas institūtu "Rīga-Brisele" (P. Mantinieka institūts), izdevis RTU ģeomātikas rakstu krājumu. A. Zigmunde pētījis Krēfeldes pedagogu saistību ar Rīgu, to devumu Rīgas Politehnikuma tapšanā, Ostvaldu dzimtu Latvijā. Daudzpusīgs bijis inž. A. Zalstera izpētes darbs – par kuģbūvniecības sākumiem Kurzemes hercogvalstī pēc 17. gs. arhīva dokumentiem, par 17. gs. mērvienībām Kurzemē, par medicīnas doktora J. G. Veiganda rokrakstu, kas saistās ar hercogu laiku Kurzemē.

I. Grosvalds kopā ar U. Alksni, A. Rupli un I. Meirovicu publicējuši pārskatus par tehniskās ķīmijas pirmsākumiem Latvijā, par ķīmiju Līvonijā un Kurzemes hercogistē, par kaļķu ražošanu Latvijā, par Latvijas starpaugstskolu ķīmijas vēstures muzeja krājumiem un ekspozīcijām, tāpat par ķīmijas zinātnieku personālijām (prof. A. Petrikalnu, M. Centneršvēru, J. Eiduku, B. Jirgenzonu, K. Blaheru u.c.). I. Grosvalds kopā ar Kanādas emeritēto profesoru J. Lielmežu dokumentējis Kanādā strādājušā latviešu ķīmiķa organiķa prof. A. Tauriņa zinātnisko devumu, bet J. Lielmežs sniedzis pārskatu par izcilo aeronautikas profesoru un lidmašīnu konstruktoru Jāni (Džonu) Akermani un profesoru Alfrēdu Jumiķi. K. Gūtmanis aplūkojis pirmos bioķīmijas lekciju kursus LU.

Kā allaž, iespaidīgs bijis akad. A. Vīksnas veikums – par Latvijas slimnīcu vēsturi, par prominentākiem un mazāk aplūkotiem Latvijas medicīnas zinātniekiem (prof. A. Zommeru, G. fon Engelmanu, prof. H. Buduli, medicīnas vēsturnieku I. Brensonu ar plašu viņa bibliogrāfiju u.c.). Pārskata periodā A. Vīksna veicinājis Gaiļezera un Smiltenes Sarkanā Krusta slimnīcu vēstures dokumentēšanu sakarā ar to jubilejām un piedalījies Rīgas pilsētas 1. slimnīcas 200 gadu svinību organizēšanā. Prof. M. Baltiņš pētījis Latvijas Universitātes vēstures problēmas – privātdocenta statusu LU, sniedzis LU darbības pārskatu (līdz 1944) un "LU Rakstu" (1921–1944) kritisku analīzi. M. Pozemkovska (Anže) pētījusi Latvijas slimokasu vēsturi (1920–1940) un par šo tēmu RSU aizstāvējusi doktora disertāciju (promocijas darbu, 2004).

J. Stradiņš izstrādājis plašāku pētījumu "Totalitāro okupācijas režīmu attieksme pret Latvijas zinātņi un akadēmiskajām aprindām"(2 raksti Latvijas vēsturnieku komisijas Rakstu krājumos, Nr. 13 un Nr. 19), kur mēģināts ieskicēt šī laikmeta pretrunīgās tendences, arī "lielās zinātnes" tapšanu Latvijā. Tāpat J. Stradiņš ir sniedzis pārskatu par zinātņi un augstāko izglītību Latvijas Republikā (1918–1940) grāmatas "20. gadsimta Latvijas vēsture" II daļā (2003), aplūkojis ķīmijas akademiķu G. Vanaga un S. Hillera, kā arī profesora V. Fišera mūža veikumu jaunā skatījumā, izpētījis pirmā latviešu kūdras inženiera Konrāda Pētersona darbību Īrijā un Latvijā (sadarbībā ar Kanādas profesoru J. Langinu), rakstījis par F. Canderu laikmetu perspektīvā. Tāpat viņš apkopojis materiālus (kopā ar Dz. Cēberi) par Latvijā pirmā pilotētā gaisa balona lidojumu no Rīgas līdz Ropažiem (1804. gada augustā), organizējot kopā ar pilotu Gunāru Dukšti lidojuma un tā veicēja belģu profesora E. G. Robertsona piemiņas pasākumus (Mongolfjē lidojumus). Dramaturga

M. Zīverta 100 gadu atceres konferencē sniedzis pētījumu "Mārtiņš Zīverts un zinātne" (2003. gada janvārī). Klajā nākusi J. Stradiņa Biobibliogrāfijas II daļa (kopumā 4436 vērē), kur izveidota arī biogrāfiskā hronika, nozīmīgāko lekciju un referātu saraksts un pārskats par veikumu ķīmijas nozarē (124 lpp.). Publicēta plašāka apcere "Paula Stradiņa dzimtas saknes Sēlijā" (piebildīsim, ka 2006. gads Sēlijā ar Viesītes Domes vienbalsīgu akceptu izsludināts par "Paula Stradiņa gadu", 2006. gada maijā organizēti plaši pasākumi Viesītē). Lielu darbu arhīva materiālu apzināšanā veikusi vēsturniece Dz. Cēbere.

2005. gadā iznākusi arī LZVA asociācijas aktīva biedra un viceprezidenta *Dr. sc. ing.* Sigismunda Timšāna biobibliogrāfija ar 754 vērēm, kas atspoguļo viņa veikumu 1990.–2005. gados, arī zinātņu vēsturē. Kolēģis S. Timšāns pašreiz veselības stāvokļa dēļ savas aktivitātes, arī Sēlijas asociācijā, bijis spiests krasi ierobežot, – sūtam viņam sveicienus, vēlot optimismu un možumu arī šajā mūža situācijā.

Ar gandarījumu jāatzīmē, ka pārskata periodā par medicīnas vēstures tematiku doktora disertācijas aizstāvējušas I. Duļevska un M. Pozemkovska; pašreiz savas doktora disertācijas veido A. Zigmunde ("Pedagoģiskās darbības saturs RPI: 1862–1919"; jau iesniegta aizstāvēšanai) un B. Mauriņa ("Augstākā farmaceutiskā izglītība Latvijā no 1919. gada līdz 1950. gadam"). Tas liecina, ka zinātņu vēsturei – kaut nelielā mērā – pievēršas arī jaunākas paaudzes pētnieki. Svarīgi atzīmēt, ka pēdējā laikā arvien vairāk tiek pēta humanitāro zinātņu un ideju vēsture Latvijā; Filozofijas un socioloģijas institūts klajā laidis E. Bucenieces redakcijā izdevumu "Ideju vēstures hrestomātija" (II d.).

Novērtējot kopumā Latvijas zinātņu vēstures pētnieku darbību pēdējos gados, nav grūti pamanīt, ka interese centrēta uz lokālām, vietējās zinātņu un augstskolu vēstures tēmām, personālījām. Vairāk būtu jāpievēršas tendenču, likumsakarību meklējumiem, zinātnes un sabiedrības, zinātnes un varas mijiedarbībai. "Lielās zinātnes" problēmas Latvijā ir maz populāras, kaut gan, piemēram, Starptautisko Fizikas gadu (Eišteina atklājumu simtgade) ar dažādiem pasākumiem (piem., gaismas efektiem) atzīmēja arī Latvijas fiziķi. 2003. gadā, gan mazākos apjomos, Latvijā atzīmēja arī vienīgā Latvijā dzimušā un strādājušā Nobela prēmijas laureāta (1909) fizikālās ķīmijas pamatlicēja Vilhelma Ostvalda 150 gadu jubileju (21. Baltijas zinātņu vēstures konferences norises gaitā). J. Stradiņš bija aicināts uz Leipciģu Starptautiskajā V. Ostvalda piemiņas konferencē 2003. gada septembrī nolasīt vienu no plenārlēkcijām un piedalījās arī memoriālajos pasākumos Grimmā un Grosbotenē (*Landhaus "Energie"*). 2004. gadā Saksijas Zinātņu akadēmija piešķīra J. Stradiņam savu augstāko apbalvojumu – Vilhelma Ostvalda medaļu, pasniedzot to Akadēmijas gada pilnsapulcē. Jubilejai par godu Saksijas ZA izdeva plašu komentētu V. Ostvalda biogrāfiskās triloģijas "Lebenslinien" izdevumu (komentējis nesen mūžībā aizgājušais Karls Hanzelis; tas ir ļoti vērtīgs izdevums arī zinātņu vēstures dokumentēšanai Rīgā). 2004. gada rudenī Berlīnē–Brandenburgas ZA kopā ar Saksijas, Igaunijas un Latvijas ZA Berlīnē rīkoja apspriedi

Ostvalda mantojuma saglabāšanai, kur Latviju pārstāvēja akad. T. Millers. V. Ostvalda jubilejas sakarā lielu viņa piemiņas bareljefu atklāja arī Tartu universitātē, un sekojošā piemiņas konferencē bez Igaunijas ZA vadītājiem un Tartu universitātes profesoriem ar referātu tur piedalījās arī J. Stradiņš. Nozīmīgs ir arī fakts, ka 2003. gada septembrī ar RTU Senāta lēmumu V. Ostvaldam atjaunots RTU (RPI) goda biedra Nr. 1 nosaukums, kas bija anulēts 1915. gadā Pirmā pasaules kara laikā.

No citiem pasaules mēroga zinātnes vēstures notikumiem, kas ielauzušies Latvijā, atzīmējams UNESCO lēmums par "Strūves meridiāna" iezīmēšanu un iekļaušanu Pasaules kultūras mantojuma sarakstā (meridiāns iet arī cauri Latvijai, ar atbalsta punktu Jēkabpilī) un K. Pandera un sekotāju Vidzemē atklāto bruņuzivju nozīmība pasaules zinātnē (pētot *Panderichtys* fosilijas, zviedru zinātnieks P. Ālbergs un M. Brazē atklājuši interesantu starpposmu starp senajām zivīm un sauszemes dzīvniekiem – publikācija žurnālā "Nature", 2006, Nr. 1; salīdz. arī publikāciju par *Panderichtys* – "Nature", 1996 – ar latviešu paleontologu E. Lukševicu kā līdzautoru). 2004. gadā Rīgā atklāts piemineklis viduslaiku Austrumu astronomam Ulugbekam kā Uzbekijas valdības dāvinājums, bet 2006. gada novembrī – arī piemineklis Avicennam. Latvijas Banka 2004. gada laidusi klajā "Laika monētu", pirmo monētu no metāla niobija, kuras aversā attēlota roze par godu niobija atklājējam ķīmiķim H. Rozem (viņš savas ķīmiķa gaitas sācis 1816.–1818. gada kā māceklis Jelgavas H. Bidera aptiekā, sadarbojoties ar T. Grothusu). 22. Starptautiskajā zinātņu vēstures kongresā īpašā simpozijā S-17 bija iecerēts skatīt Rietumu–Austrumu un Ziemeļu–Dienvidu ietekmju krusteniskās mijiedarbības zinātnē Baltijas jūras reģionā (J. Krikštopaiša un J. Stradiņa kopreferātā, Pekinā, 2005. gada jūlijā), taču šis simpozijš izpalika dalībnieku intereses trūkuma dēļ. X Baltijas intelektuālās sadarbības konferencē (Helsinki, 2005) J. Stradiņa referātā iztirzāta jēdziena "Baltija" veidošanās un traktējums laikmetu gaitā. Latvijas iestāšanās ES un ES reģionalizācija dod jaunus impulsus arī zinātņu vēstures norišu traktējumam plašākos aspektos, ne tikai Latvijas lokālajā rakursā vien. To pašu dod arī sadarbība ar Latvijas zinātniekiem ārpus Latvijas, kura pateicoties t.s. trešajai emigrācijai guvusi un gūst jaunas aprises. Latvijas zinātne ieiet jaunā posmā, kļūst lielāks finansējums, lielākas sadarbības iespējas, bet arī lielāks pragmatisms, virzība uz ekonomikas konkurētspējas palielināšanu, praktisko inovatīvo zinātņu prioritātes. Arī zinātnes vēstures aktuālām tēmām jākļūst mazliet citādām, uz ekonomiku, inovācijām vērstām.

No starptautiskās sadarbības momentiem atzīmējama plašā izstāde "Tērbatas universitāte un Latvija" Tartu universitātes bibliotēkā (atklāšana 2003. gada 12. februārī ar rektora J. Āvikso uzrunu un toreizējā LZA prezidenta J. Stradiņa akadēmisko lekciju par šo tēmu), LZA un Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas un *Accademia dei Lincei* rīkotās izstādes "Itālija un Latvija: vēstures, zinātnes un kultūras dialogi" (Rīgā – 2003. gadā un Romā – 2005. gadā), plašā J. Stradiņa darbu izstāde Lietuvas Akadēmiskajā bibliotēkā (2004. gada janvārī) ar Lietuvas ZA prezidenta, Viļņas universitātes rektora u. c. piedalīšanos. 2004. gada maijā

Rīgā notika Pasaules igauņu saiets "ESTO 2004", kam par godu iznāca H. Tanklera un A. Remmera grāmata "Tartu University and Latvia, with Emphasis in the 1920s and 1930s" (Tartu : 2004. 240 pp. Ar J. Stradiņa ievadu). Savukārt Krievijā 2005. gada izdots Ivanovas Valsts Kīmiski tehnoloģiskā institūta 75 gadu jubilejas krājums ar bagātām ziņām par 1918. gadā dibinātā Ivanovas Politehniskā institūta saistību ar "veco" RPI, uz kura bāzes institūts Ivanovā ticis organizēts. Šis krājums (Iz «Золотого фонда» ИГХТУ) ar institūta rektora vēstuli atsūtīts arī Latvijas zinātņu vēsturniekiem.

2006. gada 5.–7. oktobrī Viļņā notika 22. Baltijas zinātņu vēstures konference, kur tika organizēts arī daudzveidīgs darbs sekcijās (ieskaitot medicīnas, farmācijas un veterinārijas vēstures sekciju, kas darbojās Kauņā). Ir svarīgi nepazaudēt šo starptautisko reģionālo konferenču tradīciju, īpaši tādēļ, ka 2008. gadā aprit 50 gadu kopš pirmās Baltijas konferences sanākšanas Rīgā (1958. gada jūnijā). Piebildīsim, ka 2008. gada 26. maijā aprit arī 50 gadi kopš Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas (tolaik – Latvijas Dabas zinātņu un tehnikas vēsturnieku apvienības) dibināšanas, resp., tās dalībnieku pirmās sēdes (Smilšu ielā 1, toreizējā ZA Prezidija zālē). Jau tagad jāsāk domāt, kāda izskatīsies asociācija 2008. gadā un kā atzīmēsīm mūsu nelielo jubileju. Bet 13. Eiropas medicīnas vēstures muzeju asociācijas kongress jau 2006. gada 23.–27. augustā ir pirmā Latvijas medicīnas vēsturnieku plašākā debija starptautiskā arēnā. P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs ir viena no trim lielākajām šāda veida institūcijām pasaulē, ar ko Latvija pamatoti drīkst lepoties un kuru šajā reizē centāmieš parādīt "medicīniskai Eiropai". Svarīgi, ka muzejs turpina būt dinamisks, cenšoties vēstīt ne tikai par pagātni, bet arī par aktuālo, uzrunāt jaunatni. Par muzeja direktori pēc K. Ē. Arona aiziešanas mūžībā apstiprināta Edīte Bērziņa, ilggadēja galvenā fondu glabātāja, kuru sveicam un novēlam vislabākās sekmes, uzturot šī muzeja autoritāti ne tikai Latvijā, bet arī pasaulē.

Zinātņu vēstures asociācijas problēmas pārrunāja LZA Prezidijs savā 2006. gada 27. februāra sēdē. Tika izteikta gatavība arī joprojām paturēt asociāciju ZA aizgādībā, ja tā to vēlētos, taču tika aizrādīts, ka asociācijā vairāk jāiesaista jaunākās paaudzes zinātnieki un tās darbība plašāk jāpopularizē sabiedrībā. Darbs te rit vairāk amatierzinātnes līmenī un par asociācijas biedru veikumu, pat par tās pastāvēšanu plašākām zinātnieku aprindām ir maz informācijas. Vajadzētu izveidot asociācijas mājaslapu internetā, vajadzētu saistīties arī ar valsts emeritēto zinātnieku biedrību "Emeritus", ko vada akadēmiķe Rita Kukaine. Šajā biedrībā ir daudzu zinātnieku, kuri personificē Latvijas lielākos sasniegumus zinātnē 20. gs. otrajā pusē. Būtu jāsaistās arī ar Vēstures un filozofijas, Sociālo zinātņu, dažādu konkrētu dabzinātņu disciplīnu fakultātēm, lai rosinātu bakalauru, maģistru, doktora darbu izstrādāšanu par zinātņu vēsturi. Īpaši pētāms būtu inovatīvo tehnoloģiju un to zinātņu nozaru virzienu aizsākumi Latvijā, kas šodien ir prioritārs un kas sakņojas pirms 40–50 gadiem. Tas varētu būt saistošāk arī jauniem zinātņu vēstures entuziastiem.

Šajā LZVA sēdē izvirzītas vairākas kandidatūras ievēlēšanai par Zinātņu vēstures asociācijas goda biedriem. LZA Prezidija atbalstu guva akadēmiķa Arņa Vīksnas kandidatūra – par izcilieņiem nopelniem Latvijas medicīnas vēstures pētniecībā un profesora Imanta Meirovica kandidatūra – par nopelniem Rīgas ķīmijas un RTU Ķīmijas tehnoloģijas fakultātes tradīciju saglabāšanā un popularizēšanā jau kopš 1974. gada, par Izglītības fonda mērķtiecīgu vadīšanu un līdzdalību zinātnieku piemiņas zīmju veidošanā. No savas puses atbalstu arī mūsu asociācijas biedra – seniora inž. Artura Zalstera izvirzīšanu – par nopelniem seno Kurzemes un Rīgas kuģu izpētē (visi trīs kolēģi 2006. gada 2. martā ievēlēti par LZVA goda biedriem, – J. S.).

Vēsture šodien nav īsti modē, un amerikāņu sociologs Frensis Fukujama pat runā par “vēstures galu” 20. gs. beigās, taču domāju, ka tā ir tikai postmodernisma pārejoša vēsma. Arī zinātņu vēsture ir zinātņu nākotne, un būtībā mums būtu jāraida, ka arī mazajā Latvijā, Baltijā var izaugt starptautiska mēroga zinātne un zinātnieki. Ja tagad sāk spriest par Eiropas Tehnoloģiju institūta veidošanu (piebilstot, ka no 13 Eiropas Nobela prēmijas laureātiem 12 pašreiz strādā Amerikā), spriest par to, ka Eiropai zinātnes un tehnoloģiju jomā jāpanāk un jāapsteidz ASV un Japāna, tad mums ir jāuzstāj, ka jaunajam institūtam, vismaz kādai tā struktūrvienībai būtu jādarbojas arī Latvijā, Rīgā, ne tikai Rietumeiropas lielajos centros vien. Papildu argumentus šai prasībai var gūt, analizējot dažādu tautību izcilo pētnieku darbību, kurus zinātnes pasaulei devusi un varētu dot Baltija. Līdz ar pilnvērtīgu augstāko izglītību, vietējo tradīciju apzināšana (tomēr ne to pārvērtēšana un kanonizēšana), mūsu patiesi izcilo starptautiski atzīto zinātnieku mantojuma popularizēšana arī ir attīstības elements. Zinātnes vēsturniekiem jāiet līdzī laimam, 21. gadsimtam, neiegrimstot tikai pagātnē, īpaši – mazāk nozīmīgajās detaļās, taču vienlaikus mudinot saglabāt arī mazo tautu vēsturisko atmiņu vienotajā Eiropā un pasaulē.

The Contribution to the History of Sciences, Medicine and Technology in Latvia during the last Years (2003-2005)

By Jānis Stradiņš

This report on activities of the Latvian historians of science and technology has been delivered on March, 2nd, 2006 in Paul Stradins Museum of the History of Medicine, in Riga. The author analyzes and evaluates the main achievements in investigating the history of sciences in Latvia during the period 2003–2005. The most important event has been the 21 st International Baltic Conference on History of Sciences (Riga, 13–15 October, 2003); commemoration of the most brilliant scientists W. Ostwald, P. Walden and F. Zander should be mentioned. The II volume of the book “History of the Highest Technical Education in Latvia, 1919–1958” (in 2004) and a lot of other books (about 25) and publications have appeared. “Acta Universitas Latviensis”, “Scientific Papers of the Riga Technical

University" and "Acta Medico-Historica Rigensia" are the main sources of publications on history of science during this period; annual conferences in UL and RTU should be mentioned, too. Some general remarks on activities of historians of sciences have been given. In future The main attention in 2006 has been be concentrated on the participation in the 22nd Baltic Conference on history of sciences (Vilnius, October, 2006), on the organisation of the 13th European Conference of the Museums of History of Medicine (Riga, August, 2006) and various other activities. In 2008, the 50th anniversary of the foundation of the Latvian Association of the History of Sciences as well as 50 anniversary from the beginning of the joint Baltic Conferences on the history of sciences should be commemorated. The 23th Baltic International Conference on History of Sciences (Riga, October, 2008) is supposed to be devoted to these anniversary data, as well as to the 50th anniversary of Pauls Stradiņš Museums of the History of Medicine.

Jānis Stradiņš, *Dr. habil. chem., Dr. hist. h.c*

LZA, Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1524, Latvija
stradins@lza.lv